

RAQAMLI SUVERENITET — MILLIY DAVLAT HOKIMIYATI MUSTAQILLIGINI TA'MINLASHNING FUNDAMENTAL SHARTI SIFATIDA

Abduhalilova Pokiza Umidjon qizi

Master's Student, Tashkent State University of Law

e-mail: abdukhalilovapokiza@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezis raqamli suverenitetning milliy davlat hokimiyati mustaqilligini ta'minlashdagi o'rnini huquqiy-nazariy jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil, qiyosiy yondashuv va doktrinal talqin usullari qo'llanildi. Ilmiy yangilik sifatida raqamli suverenitetning tarkibiy elementlari "huquqiy yurisdiksiya", "infratuzilmaviy nazorat" va "ma'lumotlar aylanishi ustidan legitim boshqaruv" mezonlari orqali tizimlashtiriladi hamda ularni davlat hokimiyati mustaqilligi bilan bog'lovchi konseptual model asoslanadi.

Kalit so'zlar (o'zbek). raqamli suverenitet; kiberxavfsizlik; ma'lumotlar yurisdiksiyasi; raqamli infratuzilma; davlat hokimiyati; normativ tartibga solish; transchegaraviy ma'lumot oqimi.

KIRISH

Raqamli transformatsiya sharoitida davlat hokimiyati mustaqilligi masalasi klassik siyosiy-huquqiy tushunchalar doirasidan chiqib, axborot-kommunikatsiya infratuzilmalari, platforma iqtisodiyoti va transchegaraviy ma'lumotlar aylanishi bilan uzviy bog'langan kompleks huquqiy muammoga aylanmoqda. Raqamli suverenitet atamasi ko'pincha texnologik o'zini o'zi ta'minlash yoki kiberxavfsizlik bilan tor doirada talqin qilinadi, biroq 12.00.01 ixtisosligi nuqtayi nazaridan uning mazmuni davlatning oliy hokimiyatga doir atributlari, yurisdiksiya va huquq ijodkorligi imkoniyatlari qanchalik raqamli muhitda real ishlashiga borib taqaladi. Shu ma'noda raqamli suverenitet milliy suverenitetning alohida "yangi turi" emas, balki mavjud suverenitetning raqamli makonda amalga oshish qobiliyatini ifodalovchi huquqiy holatdir. Mazkur tezisning maqsadi raqamli suverenitetni milliy davlat hokimiyati mustaqilligini ta'minlashning fundamental sharti sifatida asoslash, uning tarkibiy elementlarini ajratish va ular bo'yicha normativ tartibga solishning minimal zarur mezonlarini ko'rsatishdan iborat.

Metodologik asos sifatida, birinchidan, normativ-huquqiy tahlil qo'llanilib, raqamli makonda yurisdiksiya va javobgarlikni belgilashda huquq normalarining "hudud" kategoriyasi bilan qanday bog'lanishi ochib berildi; ikkinchidan, qiyosiy yondashuv orqali turli huquqiy oilalarda ma'lumotlar, platformalar va tarmoq

infratuzilmalariga doir tartibga solishning umumiy tendensiyalari aniqlashtirildi; uchinchi, doktrinal talqin usuli yordamida suverenitet, davlat hokimiyati va xavfsizlik tushunchalarining raqamli muhitga ko‘chishi natijasida paydo bo‘ladigan nazariy ziddiyatlar yechimi taklif etildi [1; 2]. Tadqiqotning ilmiy yangiligi raqamli suverenitetni uchta o‘zaro bog‘liq mezon orqali tizimlashtirishda ko‘rinadi: huquqiy yurisdiksiya (me‘yoriy hokimiyat), infratuzilmaviy nazorat (texnik-operatorlik hokimiyati) va ma‘lumotlar aylanishi ustidan legitim boshqaruv (ma‘lumotlar hokimiyati). Ushbu uchlik davlat hokimiyati mustaqilligini ta‘minlashning raqamli asosini yaratadi, chunki davlatning buyruq berish, ijro etish va majburlash funksiyalari endilikda raqamli tizimlar orqali vositalanadi.

Birinchi mezon bo‘lgan huquqiy yurisdiksiya raqamli makonda davlatning normativ irodasi kimga, qayerda va qanday oqibatlar bilan tatbiq etilishini belgilaydi. Klassik yondashuvda yurisdiksiya ko‘pincha hududiylik va fuqarolik prinsiplari bilan asoslanadi, biroq transchegaraviy xizmatlar, bulutli hisoblash va platformalar faoliyati sharoitida “joylashuv”ning o‘zi ko‘p qatlamli: foydalanuvchi joylashuvi, serverlar joylashuvi, kompaniya rezidentligi, ma‘lumotlar qayta ishlanadigan joy va raqamli xizmat ko‘rsatiladigan bozor bir-biridan ajralib ketadi. Natijada davlat hokimiyati mustaqilligi, agar u faqat an‘anaviy hududiylikka tayanib qolsa, real ijro mexanizmlarini yo‘qotishi mumkin. Shu bois yurisdiksiya masalasida funksional yondashuv muhim: davlat o‘z hududidagi shaxslar, kritik infratuzilmalar va ijtimoiy ahamiyatli raqamli xizmatlar bo‘yicha minimal tartibga solish vakolatini aniq belgilashi, bu vakolatni qo‘llashning shaffof mezonlarini yaratishi zarur. Bu yerda “ekstraterritorial ta‘sir” masalasi ham tug‘iladi: ayrim platforma qoidalari yoki xorijiy davlatlar regulyatsiyasi milliy huquqni chetlab o‘tib, ichki bozorga amalda majburiy standart sifatida kirib kelishi mumkin [3]. Demak, raqamli suverenitet huquqiy jihatdan, avvalo, milliy huquqning raqamli munosabatlar ustidan samarali yurisdiksiya o‘rnatish qobiliyatidir.

Ikkinchi mezon bo‘lgan infratuzilmaviy nazorat raqamli suverenitetning “material” asosini ifodalaydi. Bu nazorat “hamma narsa davlatniki bo‘lsin” degan g‘oyani anglatmaydi; aksincha, infratuzilma egaligi, operatorlik, standartlash va favqulodda rejimlarda boshqarish vakolatlari o‘rtasidagi huquqiy muvozanatni anglatadi. Raqamli infratuzilma tarkibiga magistral tarmoqlar, ma‘lumotlarni qayta ishlash markazlari, domen nomlari tizimi bilan ishlash elementlari, identifikatsiya va autentifikatsiya mexanizmlari, shuningdek, kritik axborot infratuzilmasi obyektlari kiradi. Agar ushbu qatlamlar bo‘yicha davlatning huquqiy “ko‘rinishi” va tezkor muvofiqlashtirish vositalari bo‘lmasa, hokimiyatning konstitutsiyaviy funksiyalari, jumladan jamoat tartibi, davlat xizmatlari uzluksizligi va favqulodda vaziyatlarda boshqaruv barqarorligi xavf ostida qoladi [2; 4]. Shu nuqtada raqamli suverenitet kiberxavfsizlikdan kengroq tushuncha ekanligi ayon bo‘ladi: kiberxavfsizlik xatarlarni

kamaytirish texnologiyalari va boshqaruv jarayonlariga urg‘u bersa, raqamli suverenitet ushbu jarayonlarning legitimligi va yurisdiksiyon ta‘minotini ham o‘z ichiga oladi.

Uchinchi mezon bo‘lgan ma‘lumotlar aylanishi ustidan legitim boshqaruv raqamli suverenitetning markaziy bo‘g‘ini hisoblanadi, chunki zamonaviy boshqaruvning ko‘plab qarorlari ma‘lumotlarga tayangan holda qabul qilinadi. Ma‘lumotlar oqimi esa bozor mantig‘i, platforma algoritmlari va transchegaraviy uzatish kanallari orqali boshqariladi. Shu sababli davlat hokimiyati mustaqilligi uchun muhim savol shundan iborat: davlat o‘z hududida shakllanadigan va qayta ishlanadigan ma‘lumotlarning huquqiy rejimini belgilash, ularning daxlsizligi va yaxlitligini ta‘minlash, shuningdek, ijtimoiy ahamiyatli ma‘lumotlar bo‘yicha uzluksizlikni kafolatlash imkoniyatiga egami. Bu masalada shaxsga doir ma‘lumotlarni himoya qilish, davlat siri, tijorat siri va kritik infratuzilma ma‘lumotlari kabi institutlar o‘zaro uyg‘unlashishi talab etiladi. Shu bilan birga, “ma‘lumotlar lokalizatsiyasi” kabi choralar mutlaq maqsad emas: ularning huquqiy proportsionalligi, iqtisodiy oqibatlari va texnik amalga oshirilish darajasi baholanmasa, suverenitetni kuchaytirish o‘rniga raqamli rivojlanish sur‘atini pasaytirishi mumkin [5]. Demak, legitim boshqaruv deganda ma‘lumotlar oqimini to‘liq to‘xtatish emas, balki xavfga asoslangan, tabaqalashtirilgan va huquqiy kafolatlar bilan mustahkamlangan boshqaruv modeli tushuniladi.

Raqamli suverenitetni davlat hokimiyati mustaqilligining fundamental sharti sifatida asoslash uchun “mustaqillik”ni faqat tashqi aralashuvdan himoyalash sifatida emas, balki ichki huquqiy tartibning barqaror ijro etilishi sifatida talqin qilish muhim. Agar davlat o‘z hududida amalda ishlatiladigan raqamli platformalar, to‘lov tizimlari, identifikatsiya servislarida minimal talablarni belgilay olmasa, davlatning normativ qarorlari ijro mexanizmidan ajralib qoladi. Bu esa huquqning umummajburiyligi prinsipi va huquqiy davlat g‘oyasi bilan ziddiyatga kiradi. Shu ma‘noda raqamli suverenitet huquq ustuvorligining raqamli sharoitdagi davomidir: norma faqat qog‘ozda emas, balki raqamli infratuzilma va algoritmik boshqaruv muhitida ham “ishlashi” lozim. Xorijiy texnologik vositalarga yuqori darajada qaramlik esa de-fakto “normativ import”ni keltirib chiqaradi, chunki platforma siyosatlari, standartlar va texnik cheklovlar milliy tartibga solishni chetlab o‘tib, ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi [3; 6]. Shu sababli raqamli suverenitetni ta‘minlash huquq ijodkorligi bilan bir qatorda, standartlashtirish, sertifikatlash, audit va muvofiqlik nazorati kabi institutsional mexanizmlarni ham talab qiladi.

O‘zbekiston sharoitida raqamli suverenitet konsepsiyasi davlat boshqaruvi samaradorligi, iqtisodiy raqamlashtirish va fuqarolarga xizmat ko‘rsatishning uzluksizligi bilan uzviy bog‘liq. Bu yerda muvozanatli yondashuv zarur: bir tomondan, kritik infratuzilma va davlat axborot tizimlarida ishonchlilik, uzluksizlik va xavfsizlik

talablari qat'iy qo'yilishi; ikkinchi tomondan, innovatsiyalar, xalqaro hamkorlik va transchegaraviy raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari asossiz cheklanmasligi kerak. Huquqiy yechim sifatida raqamli suverenitetni "prinsiplar" darajasida e'lon qilishning o'zi yetarli emas; u normativ aniqlik orqali, ya'ni kimlar regulyator, kimlar operator, kimlar ma'lumotlar egasi va qayta ishlovchi, ularning javobgarligi, audit mexanizmlari, favqulodda holatlarda boshqaruv protokollari kabi masalalar tizimli tartibga solinganda real mazmun kasb etadi [1; 4]. Bunda raqamli huquqlar va majburiyatlar muvozanati, shaffoflik va sud nazoratining samarali modeli raqamli suverenitetning legitimligini mustahkamlaydi.

XULOSA

Raqamli suverenitet milliy davlat hokimiyati mustaqilligini ta'minlashning fundamental sharti sifatida uch omil birligida namoyon bo'ladi: raqamli munosabatlar ustidan huquqiy yurisdiksiya, raqamli infratuzilmalar bo'yicha institutsional va texnik nazorat, hamda ma'lumotlar aylanishini riskka asoslangan va proporsional tartibda legitim boshqarish. Ushbu uchlik bir-birini to'ldiradi: faqat yurisdiksiya infratuzilmasiz "deklarativ" bo'lib qoladi, faqat infratuzilma huquqiy legitimliksiz "texnokratik" tus oladi, faqat ma'lumotlar boshqaruvi esa yurisdiksiya va infratuzilma tayanchisiz barqaror ishlamaydi. Shuning uchun raqamli suverenitetni rivojlantirish davlat hokimiyati mustaqilligini mustahkamlashga xizmat qiluvchi kompleks huquqiy siyosat sifatida, normativ aniqlik, institutsional mas'uliyat va texnologik muvofiqlik talablari uyg'unligida amalga oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Saidov A. X. Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent, Adolat, 2019. 392 b.
2. Каримов Б. Р. Информационное право и цифровая трансформация государства. Москва, Юрайт, 2021. 304 с.
3. Lessig L. Code and Other Laws of Cyberspace. New York, Basic Books, 1999. 297 p.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва, ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
5. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York, PublicAffairs, 2019. 704 p.
6. Schweitzer H., Peitz M. Digital Platforms: Competition Policy and Regulation. Oxford, Oxford University Press, 2021. 384 p.